

DARIUSZ ŚLADECKI

**PRAKTYKI RELIGIJNE GÓRNIKÓW W WIELICZCE
I BOCHNI W KONTEKŚCIE PREFEROWANYCH
WARTOŚCI W OKRESIE ZARZĄDU AUSTRIACKIEGO
W LATACH 1772-1918 (W ŚWIETLE DOKUMENTÓW
SALINARNYCH)**

W procesie tworzenia kultury duchowej i własnych, sobie właściwych obyczajów górników w Wieliczce i Bochni decydującą rolę odegrała specyfika pracy w kopalni i sprzyjająca praktykom religijnym kadra urzędnicza oraz duchowni. W okresie staropolskim praktyki religijne górników pracujących w żupach krakowskich stanowiły nieodzowny element ich obyczaju i zostały usankcjonowane prawnie. Podobnie, zespół cech pozytywnych jako niezbędny do prawidłowego wykonywania zawodu górnika stwarzał podstawy działania na płaszczyźnie wspólnych zasad widocznych nie tylko w poczynaniach zatrudnionych w kopalni, ale również w przepisach prawnych, które sankcjonowały istniejące zwyczaje. Ponadto wszyscy urzędnicy żupni, przełożeni i starsi mieli świecić przykładem dla młodszych górników oraz udzielać im dobrych rad¹.

DARIUSZ ŚLADECKI, historyk sztuki, absolwent KUL (odbył studia doktoranckie z zakresu sztuki sakralnej). Ekspert ds. dziedzictwa kultury polskiej za granicą przy Ośrodku Badań nad Polonią i Duszpasterstwem Polonijnym KUL w Lublinie.

1. *Instrukcje górnicze dla żup krakowskich z XVI-XVIII wieku*, oprac. Antonina Keckowa, „Źródła do Dziejów Nauki i Techniki”, t. IV, Wrocław-Warszawa-Kraków 1963, s. 145-167.

Na mocy traktatu rozbiorowego z dnia 5 sierpnia 1772 r. część terytorium królestwa polskiego wraz z Wieliczką i Bochnią weszło w skład monarchii habsburskiej. Aneksję tych miast władze austriackie propagandowo traktowały jako rewindykację, stąd żupy krakowskie przeszły automatycznie na własność rządu austriackiego i stały się regale cesarskim. Począwszy od 1772 roku administracja austriacka podejmowała próby oddziaływania na zwyczaje i praktyki religijne górników. Podstawę źródłową w opracowaniu problematyki praktyk religijnych górników w okresie staropolskim stanowi zespół *Protokołów Lustracyjnych* z lat 1518-1763. W drugim zespole źródeł – *Instrukcjach górniczych dla Żup Krakowskich z XVI-XVIII w.* znajdujemy materiały dotyczące interesującej nas problematyki w XVIII wieku. Do niezmiernie istotnych dla prowadzonych badań źródeł pisanych należy zaliczyć rękopisy przechowywane w Archiwum Muzeum Żup Krakowskich. *Inwentarz Archiwum Salinarnego za lata 1772-1867*, spisany przez L. Cehaka oraz *Akta Salinarne* i *Protokoły Konsultacyjne* z 2. poł. XIX i początku XX wieku, które dokumentują systematyczne wysiłki administracji austriackiej podejmowane z myślą o kontrolowaniu postaw górników i blokowaniu lub inicjowaniu określonych działań społecznych.

Spuścizna staropolska

W 1772 roku w kopalniach w Wieliczce i Bochni obowiązywały postanowienia i instrukcje komisji królewskich z 1725 roku i 1743 roku, które sankcjonowały ukształtowane w wyniku wielowiekowej tradycji formy praktyk religijnych górników. Komisja królewska z 1725 roku regulowała czas pracy, obowiązek uczestnictwa załogi górniczej w porannej mszy świętej i liczbę dni świątecznych. Komisja uaktualniła czas rozpoczęcia pracy w kopalni na godzinę siódmą, z zachowaniem ośmiogodzinnej dniówki. Ponadto komisarze królewscy ustanowili liczbę dni świątecznych dla pracowników obu kopalni. Dla Wieliczki: św. Sebastiana; św. Marka Ewangelisty; bł. Kunegundy (Kingi); święto Porcjunkuli (2 VIII); św. Franciszka; Dzień Zaduszny; św. Barbary; św. Klemensa; Popielec; Oktawa Bożego Ciała; Wielki Czwartek. W pozostałe święta, po wysłuchaniu porannej, nie uroczystej mszy św., górnicy byli zobowiązani do pracy w kopalni. Wykaz świąt ustalonych dla górników zatrudnionych w Bochni po części był inny niż dla górników w Wieliczce i obejmował następujące dni świąteczne: św. Sebastiana; Popielec; Najświętszej Panny Bolesnej; Wielki Czwartek; Wielki Piątek; Wielka Sobota; Oktawa Bożego Ciała; bł. Kunegundy; św. Antoniego; Święto Porcjunkuli; św. Franciszka; św. Aniołów Stróżów; Dzień Zaduszny;

św. Barbary². Ostatnim zbiorem zasad postępowania pracowników kopalni z tego okresu jest Instruktaż dla żup krakowskich z 1 stycznia 1743 r. (Co do górnika i robotnika in genere). Treść tej ordynacji miała być odczytywana raz na kwartał. Zalecano wszystkim górnikom pobożność, jako fundament „wszystkich spraw dobrych”, świętowanie niedziel i innych świąt, a w pozostałe dni przed rozpoczęciem pracy nakazywano uczestnictwo we mszy św. odprowadzanej w kościele farnym o godz. 5 rano, fundowanej przez królów polskich. Podczas tej mszy św. górnicy mieli oddawać się boskiej opiece i Opatrzności oraz prosić, aby Bóg błogosławił pracy ich rąk i zachował wszystkich od niebezpieczeństw, na które byli narażeni podczas wykonywania swojego zawodu. Ponadto – już w kopalni – rozpoczęcie pracy miało poprzedzać wspólne odśpiewanie litanii³. W 1772 roku w kopalniach soli w Wieliczce i Bochni funkcjonowało ok. 25 obiektów sakralnych, których istnienie poświadczają źródła⁴.

2. Biblioteka Naukowa Uniwersytetu Lwowskiego [dalej: BNUL], Komisja w żupach wielickich i bocheńskich, 1 VII-29 IX 1730 r., 432 III (1730 r.), k. 323.
3. *Instrukcje górnicze*, s.145-175.
4. Według ustaleń autora (na podstawie analizy źródeł i przeprowadzonej inwentaryzacji obiektów w kopalni) w 1772 r. istniały następujące kaplice w kopalni soli w Wieliczce (obiekty wymieniane począwszy od poziomu I kopalni): kaplica Passionis w komorze Lizak (z rzeźbami z soli i z drewna), 1714-1730; kaplica Passionis w chodniku Gospoda, 1724 r., gdzie raz na kwartał ojciec bernardyn odprawiał mszę św. dla górników; kaplica św. Anioła Stróża w komorze Królewskiej, przed 1766 r.; kaplica św. Kunegundy w komorze Boczaniec – rzeźby z soli, pocz. XVIII w.; kaplica Najświętszej Marii Panny, przed 1772 r.; kaplica Passionis koło komory Koniki, przed 1685, od 1730 r. – św. Anioła Stróża; kaplica św. Antoniego (pierwsza kaplica z architekturą i rzeźbami z soli), 1697 r., pierwsza msza św., 1698 r.; obraz „Crucifixi Domini” w komorze sztygarskiej obok szybika S. Antoni; kaplica b. n. koło komory Drozdowice, 1710 r.; obraz św. Anioła Stróża z 1691 r. w komorze Saurau na poziomie III; obraz „Ecce Homo” w komorze Saurau na poziomie II niższym, XVII-XVIII w.; kaplica Christi Dolorosi nad szybikiem Izabella (drewniana), przed 1725 r.; kaplica N. P. Myślenickiej obok szybika Mirów (drewniana), 1726 r.; kaplica św. Klemensa obok szybika Mirów (drewniana), 1726 r.; figura św. Kazimierza, obok sztygarówki koło komory Adamów (z soli), 1743 r.; kaplica św. Jana Nepomucena w poprzeczni Blum (drewniana), 1743 r. Kaplice w kopani soli w Bochni: kaplica św. Aniołów Stróżów koło szybika Rabsztyn, 1725 r.; Nowa Kaplica św. Aniołów Stróżów przy podłużni August (wykuta w caliźnie), 1747 r.; obraz „Christi Dolorosi” przy Drodze Oraczowskiej, przed 1743 r.; kaplica Passionis koło szybika Ważyn, 1754 r.; kaplica Passionis w komorze Rozpora przy Stopniach Regis na gł. 150 m (z drewna polichromowanego), 1709 r.; kaplica św. Marii Magdaleny przy chodniku obok Stopni Regis (z drewna polichromowanego), przed 1709 r.; kaplica Passionis na Podszybiu Szybu Regis na gł. 73 m (wykuta w caliźnie), przed 1737 r.; kaplica Passionis przy Stopniach Regis na gł. 120 m (wykuta w caliźnie), przed 1737 r.; kaplica św. Józefa koło szybika Smyczek (z drewna polichromowanego), 1722 r.; kaplica św. Marii Magdaleny koło szybika Smyczek, przed 1737 r.; kaplica św. Stanisława koło szybika Niżnego Campi na poziomie V (architektura i rzeźby z soli), przed 1763 r.; kaplica Corporis Christi przed poprzeczną Zakrystia na poziomie V,

Tradycja odprawiania porannych mszy św. dla górników w kościołach farnych w Wieliczce i Bochni sięgała XIV wieku. Ponadto w 1670 roku na mocy dekretu królewskiego została ustanowiona „Fundacja Nabożeństwa o Błogosławionej Kunegundzie”. W myśl postanowienia administratorzy żup w Wieliczce i Bochni tytułem fundacji uroczystego nabożeństwa z okazji święta bł. Kingi (24 lipca) mieli wносить opłatę kapłanom: w Bochni i Wieliczce. Na mszy św. mieli być obec-

przed 1763 r. Podstawę źródłową do opracowania chronologii obiektów stanowią następujące pozycje: Biblioteka w Kórniku [dalej: Bibl. Kórn.], Komisja w żupach wielickich i bocheńskich, 1 VII-31 VII 1698 r., rkps sygn. 841; Bibl. Kórn., Komisja w żupach krakowskich, komorach mazowieckich i składach wielkopolskich, 5 VII 1762-11 IV 1763 r., rkps sygn. 461; Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (dalej: AGAD), Rewizja dolna żupy bocheńskiej, 31 III.1737 r., Dział XVIII, rkps, nr 98; Biblioteka Naukowa Uniwersytetu Lwowskiego [dalej: BNUL], Komisja w żupach wielickich i bocheńskich, 22 I-9 II 1669 r., rkps sygn.429 /III; BNUL, Komisja w żupach wielickich i bocheńskich, 20 VI-4 VIII 1670 r., rkps sygn.429/III; BNUL, Komisja w żupach wielickich i bocheńskich 30 VII-14 VIII 1685 r., rkps sygn. 430/III; BNUL, Komisja w żupach wielickich i bocheńskich, 28 VI-1 VIII 1690 r., rkps sygn.430 /III; BNUL, Komisja w żupach wielickich i bocheńskich, 31 XII-1709-24 IV 1710., rkps sygn. 430 /III; BNUL, Inwentarz żup krakowskich, I. 1714 r., rkps sygn. 430/III; BNUL, Komisja żup wielickich i bocheńskich, 10 VII-4 IX 1717 r., rkps sygn. 431/III; BNUL, Komisja żup wielickich i bocheńskich, 6 II-25 III 1723 r., rkps sygn. 431/III; BNUL, Komisja w żupach wielickich i bocheńskich, 11 IX 1724-26 V.1725 r., rkps 432/III; BNUL, Komisja w żupach wielickich i bocheńskich, 1 VII-29 IX 1730 r., rkps sygn.432/III; BNUL, Komisja w żupach Wieliczki i Bochni, 28 VII-6 VIII 1733 r., rkps sygn. 432/III; BNUL, Komisja w żupach krakowskich, komorach mazowieckich i składach wielkopolskich, 5 VII 1762-11 IV 1763 r., rkps sygn. 433/III; Bibl. Kórn., rkps sygn. 461; Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Krakowie [dalej: Bibl. PAN Kr.], Komisja w żupach krakowskich sub tempus interregni po śmierci Najjaśniejszego Króla JMci Jana III, 10 I-1 II 1697r., rkps sygn.403; Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu [dalej: Bibl. Ossol.], Komisja w żupach krakowskich, 20 VI-1 VIII 1690 r., rkps sygn. 9685/II; Bibl. Ossol., Komisja w żupach krakowskich, XI 1743 r., rkps sygn. 3395/III. Opracowania: E. Windakiewicz, *Kaplice w kopalni wielickiej*, „Życie Techniczne”, z. 5 (1938), s. 188-191; T. Wojciechowski, *Zarys rozwoju przestrzennego kopalni bocheńskiej do 1772 roku*, „Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce” [dalej: „SMDŻ”], t. X (1981), s. 45-101; tenże *Kościelne dzieje Bochni w czasach staropolskich*, Tuchów 2003; K. Paluch-Staszkiel, *Kaplica bł. Kingi w kopalni Soli w Wieliczce*, „SMDŻ”, t. X (1981), s. 103-151; D. Śladecki, *Funkcje religijne kaplicy w bocheńskiej kopalni soli*, „Currenda”, nr 4-6 (1987), s. 207-215; tenże, *Z dziejów kaplic w bocheńskiej kopalni soli*, „Currenda”, nr 7-8: 1987, s. 360-377; tenże, *Kaplica bł. Kingi w bocheńskiej kopalni soli*, „SMDŻ”, t. XV (1989), s. 103-140; tenże, *Podziemne miejsca kultu w tradycji bocheńskich górników*, „Rocznik Bocheński”, t. 5 (2001), s. 65-86; E. Kalwajtys, *Kaplica Św. Antoniego w kopalni soli w Wieliczce*, „SMDŻ”, t. XIX (1996), s. 47-110; tenże, *Kaplica Świętej Kunegundy w komorze Boczaniec*, „SMDŻ”, t. XXIII (2003), s. 37-52; tenże, *Kaplica pod wezwaniem św. Krzyża w komorze Lizak na poziomie I w Kopalni Soli w Wieliczce*, „SMDŻ”, t. XXVII (2011), s. 269-299; J. Charkot, M. Skubisz, *Kaplice św. Krzyża w komorze Piżmowa i przy podłużni Geramb w kopalni wielickiej*, „SMDŻ”, t. XXVI (2009), s. 65-92.

ni wszyscy zatrudnieni w żupach urzędnicy i górnicy, a także byli pracownicy kopalni. Wszyscy pensjonarze zostali zobowiązani przy wydaniu im pensji do udokumentowania pisarzowi żupnemu opłaty (proporcjonalnej do otrzymywanych należności) za odprawioną mszę św.⁵ W 1698 roku została ustanowiona fundacja porannej mszy św. odprawianej w każdy dzień przed rozpoczęciem szychty w kaplicy św. Antoniego na I poziomie w kopalni w Wieliczce. Ponadto raz na kwartał ojciec rezydent wielicki odprawiał msze św. w kaplicy św. Krzyża na I poziomie. Odprawianie mszy św. w kaplicy św. Antoniego trwało aż do I rozbioru Polski⁶.

Reformy administracji austriackiej w latach 1772-1787

Władze austriackie zmieniły stan prawno-organizacyjny dawnych żup nazwanych przez nich oficjalnie salinami. Do sierpnia 1773 roku w ramach reorganizacji utworzono Wyższą Administrację Salinarną (Salinen Ober-Administration), której podlegały Urząd Salinarny w Wieliczce i równorzędny Urząd Salinarny w Bochni. Do 11 maja 1776 r. Wyższa Administracja Salinarna była podporządkowana Galicyjskiemu Rządowi Krajowemu we Lwowie z gubernatorem Galicji i Lodomerii na czele. W latach 1776-1816 (z przerwą od połowy 1809 r. do 1 lutego 1812 r) administracja salin w Wieliczce i Bochni podlegała Kamerze Nadwornej dla Mennictwa i Górnictwa w Wiedniu, za pośrednictwem której decydująca władza zostawała w rękach monarchy. W kolejnych latach w wyniku licznych reorganizacji nazwy poszczególnych urzędów wielokrotnie ulegały zmianom, jednak do końca zaboru zachowano zależność służbową salin w Wieliczce i Bochni od określonego ministerstwa w Wiedniu⁷.

Władzom austriackim zależało na szybkim zintegrowaniu dawnych żup krakowskich z austriackim systemem państwowym oraz ich depolonizacji, w tym celu Kancelaria Nadworna dla Spraw Galicji i Lodomerii wydelegowała do objęcia urzędu radcę dworu Aleksandra Heitera von Schonweth, który w dniu 24 sierpnia 1772 r. przejął administrację salin i funkcję administratora pełnił aż do 13 kwietnia 1786 r, kiedy to został zwolniony ze służby⁸. W ramach reorganizacji systemu administracyjnego nastąpiły zmiany w strukturze zatrudnienia. W 1785 roku na ogólną liczbę 118 urzędników salinarnych pozostało tylko 4 Po-

5. BNUL, *Komisja w żupach wielickich i bocheńskich*, 20 VI-4 VIII 1670 r., rkps sygn. 429/III, k.235-236
6. E. Kalwajtys, *Kaplica św. Antoniego w kopalni soli w Wieliczce*, „SMDŻ”, t. XIX (1996), s. 92.
7. Ł. Walczy, *Zarządzanie Salinami Krakowskimi w okresie zaboru austriackiego (1772-1918)*, „SMDŻ”, t. XXI (2002), s. 57-62.
8. Archiwum Muzeum Żup Krakowskich w Wieliczce (dalej AMŻKW) 944/1/3 zb. sp., L. Cehak, *Inwentarz Archiwum Salinarnego 1785-1799*, t. 1, cz. 3, s. 23.

laków zatrudnionych przed rozbiorem⁹. W okresie blisko czternastu lat administrowania salinami w Wieliczce i Bochni Aleksander Heiter von Schonweth, wykazując ignorancję wobec zastanych zwyczajów, dążył m.in. do ograniczenia i wzięcia praktyk religijnych górników w karby józefinizmu, w czym nie zawsze był skuteczny. Szczególnie bolesną dla górników była decyzja administracji austriackiej o likwidacji większości świąt górniczych i ograniczenie liczby mszy św. odprawianych pod ziemią. W miejsce jedenastu świąt obchodzonych przez górników w Wieliczce ustanowiono dzień św. Józefa i św. Teresy, zaś w Bochni z czternastu świąt pozostawiono święto bł. Kunegundy i dodano dzień św. Trójcy¹⁰. Narzucenie świąt jednoznacznie kojarzonych z dynastią Habsburgów miało umacniać lojalność wobec kraju i rządzących. Podobne intencje skłoniły Heitera do wydania rozporządzenia w dniu 17 sierpnia 1773 r., o wprowadzeniu niemieckich ubrań i uniformów dla urzędników salinarnych, na zakup których przeznaczyl środki pobrane samowolnie z Kasy Brackiej, stanowiące fundusz pogłówny przewidziany na utrzymanie wdów i sierot po zmarłych górnikach oraz finansowanie uroczystości religijnych¹¹. Austriacki mundur górniczy miał przybrać charakter powszechnie zrozumiałego symbolu propagandowego. Jednak decyzja administratora (podjęta z pominięciem obowiązujących procedur) o przywłaszczeniu środków stanowiących własność pracowników kopalni wzbudziła ich niezadowolenie i poczucie krzywdy. W związku z tym, że działania Heitera przyniosły odwrotny skutek do zamierzonego, spotkały się z krytyką, ze strony władz zwierzchnich. Jednocześnie administracja austriacka starała się oddziaływać na praktyki pracowników salin w sposób sformalizowany, w postaci nakazów, czego przykładem jest rozporządzenie z 24 marca 1776 r. do Urzędów salinarnych w Wieliczce i Bochni zawierające wezwanie do wszystkich urzędników, aby ze swoim personelem i swoimi rodzinami odprawiali spowiedź wielkanocną¹².

Po 1777 roku (po kilku latach przerwy) kontynuowano odprawianie mszy św. w kopalni, jednak z mniejszą częstotliwością w stosunku do okresu sprzed rozbioru¹³. Jak wynika z treści pisma Administratora Heitera do Gubernatora we Lwowie z 13 marca 1782 r., wówczas w kaplicy św. Krzyża na I poziomie górniczy

9. Tamże, s. 74, Ł. Walczy, *Przemiany organizacyjne oraz kadra urzędnicza z żupach krakowskich w początkowym okresie administracji austriackiej (1772-1809)*, „SMDŻ”, t. XIX (1996), s. 135-138.

10. L. Cehak, *Inwentarz (1780-1784)*, s. 38; L. Kowalski, S. Fischer, *Żywot bł. Kingi i dzieje jej kultu*, Tarnów 1992, s. 108, M. Kanior, *Kult bł. Kingi na Ziemi Krakowskiej w ciągu wieków*, „SMDŻ” t. XXI (2001), s. 251.

11. L. Cehak, *Inwentarz (1785-1799)*, t. 1, cz. 3, s. 74.

12. Tamże, s. 63.

13. AMŻKW, Teki Fischera, rkps nr 46, k. 19, E. Kalwajtyś, *Kaplica św. Antoniego*, s. 92.

codziennie odmawiali modlitwy i trzy razy w tygodniu była odprawiana msza św.¹⁴ Prawdopodobnie pod wpływem górników, ale też z myślą o umocnieniu dynastii i osiągnięciu odpowiednich celów politycznych, administrator Heiter postanowił przenieść do wspomnianej kaplicy w kopalni relikwie św. Kingi (ze skasowanego Klasztoru Sióstr Klarysek w Starym Sączu), której kult postanowił wykorzystać do umacniania lojalności wobec Józefa II. W podtekście kryło się przesłanie propagandowe opowieści dowodzące, że panująca dynastia ma związki ze św. Kingą. Zabór żup krakowskich traktowano jako rewindykację, Władze austriackie w ten sposób chciały podkreślić rzekome prawa historyczne do nich Habsburgów, przywrócone mocą traktatu rozbiorowego¹⁵. Legenda o udziale bł. Kingi w odkryciu soli kamiennej w Polsce była wykorzystywana przez Habsburgów, których władza rozciągała się na tereny dawnego królestwa węgierskiego, do podkreślenia swoich praw do zajętych ziem. Administrator wnioskował o utworzenie fundacji na utrzymanie księdza, który byłby zobowiązany do odprawiania mszy świętej w dni robocze w kopalni, zaś w niedziele i święta w kościele parafialnym przy ołtarzu bł. Kingi. W dniu 27 lutego 1782 r. Heiterowi doręczono relikwie bł. Kingi (w tym „puszkę zawierającą głowę”) do przechowania, aż do dalszego zarządzenia. Późniejsze wydarzenia sprawiły, że relikwie zwrócono Klasztorowi Sióstr Klarysek w Starym Sączu i administrator zaniechał starań o rozwój kultu patronki górników w Wieliczce. Ponadto zaprzestano odprawiania mszy św. w kopalni¹⁶.

Kolejne decyzje administracji austriackiej przyczyniły się do nowych utrudnień w uczestniczeniu górników w porannej mszy św. Dotychczas, załoga gromadziła się pod szybem o godz. 5 rano, pół godziny później rozpoczynało się rutynowe przeszukiwanie poszczególnych osób (przez seniorów i łojowych), w celu umożliwienia im wniesienia do kopalni wyrobów tytoniowych i alkoholu. Bepośrednio po tej czynności kolejne grupy górników przystępowały do zjazdu szybem Seraf, na co przeznaczano czas do godz. 6. Następnie, już pod ziemią, górnicy musieli pokonać drogę do kancelarii, w której przydzielano ich do pracy. Przed rozpoczęciem pracy górnicy mieli czas na wspólną modlitwę. Uprzywilejowana część urzędników zjeżdżała szybem Daniłowicza do godz. 7-mej, tak by ustalona pora przybycia urzędników zbiegała się z czasem podjęcia pracy przez górników. W 1783 roku zarządzono przesunięcie czasu zjazdu do kopalni na godz. 4 rano¹⁷. Zjazd do kopalni miała poprzedzać msza św. odprawiana pół godziny wcześniej

14. Cehak, *Inwentarz (1780-1784)*, t. 1, cz. 2, s. 37.

15. K. Dziwik, *Saliny krakowskie w latach 1772-1918*, w: *Dzieje żup krakowskich*, Wieliczka 1988, s. 224.

16. L. Cehak, *Inwentarz (1780-1784)*, t. 1, cz. 2, s. 37-38; L. Kowalski, S. Fischer, *Żywot bł. Kingi*, s. 108-111; R. Banach, *Grób i relikwie bł. Kingi w ciągu dziejów*, „SMDŻ”, t. XVIII (1994), s. 49-50.

17. L. Cehak, *Inwentarz (1780-1784)*, t. 1, cz. 2, s. 88.

w kościele farnym, co sprawiało, że górnicy musieli wstawać o godz. 3 rano. Już wkrótce władze austriackie dokonały kolejnych zmian w zwyczajowym porządku czynności poprzedzających rozpoczęcie pracy w kopalni. W 1785 roku zlikwidowano kancelarie zlokalizowane w kopalni (pod ziemią). Ok. 1787 roku cesarz Józef II wydał całkowity zakaz odprawiania mszy św. w kopalni. Powodem tego zakazu stała się przypisywana górnikom niesubordynacja. Zdaniem ówczesnej administracji salinarnej górnicy uczestniczący w nabożeństwach odprawianych w podziemnej kaplicy rzekomo spóźniali się do pracy oraz odbywali bliżej nieokreślone narady¹⁸.

Działania wychowawcze i kreowanie postaw młodych górników

W 1785 roku cesarz Józef II wydał zezwolenie na założenie szkoły miejskiej w Wieliczce, której patronem miała być salina. Na szkołę przeznaczono do przebudowy zamknięty wcześniej kościół św. Ducha¹⁹. Głównym celem edukacji było wychowanie obywateli gotowych do współpracy z państwem, przestrzegających określonych zasad moralnych, chętnych do pracy. Administracja wykorzystywała proces edukacji jako sposób kształtowania postaw młodzieży zgodnie z określonym systemem politycznym. W piśmie przesłanym dozorcom szkół w miasteczkach i wsiach z 1797 roku zaprezentowano intencję rządu, „aby zakładano szkoły w miastach, miasteczkach i wsiach, ale nie po to aby młodzież była zachęcana do zdobywania zbyt dużej wiedzy i porzucała pracowity stan swoich rodziców”. Szkoły miały ich uczyć pracowitości i zręczności. Zaszczepienie postawy dobrego obywatela i chrześcijanina, by byli użytecznymi i ochoczymi pracownikami, zgodnymi sąsiadami, uczciwymi ludźmi, spokojnymi i wiernymi poddanymi, szanującymi monarchę, podporządkowani rozporządzeniom i obowiązującemu prawu²⁰.

Kolejni władcy zdawali się dostrzegać potrzebę katechezy młodych górników oraz dawania dobrego przykładu przez starszych. W 1804 roku cesarz Franciszek I w wydanym przez siebie dekrete nakazał przełożonym władz i urzędów i wszystkim innym urzędnikom, aby „żyli religijnie, obyczajnie i moralnie”²¹. Wydając urzędowe rozporządzenia, władze austriackie były nieskuteczne w przypadkach nadużyć ze strony części górników, którzy zdaniem administracji wynosili sól

18. Tegoż, *Inwentarz (1785-1799)*, t. 1, cz. 3, s. 37.

19. Tamże, s. 145.

20. ABMK Archiwum Diecezjalne w Tarnowie, 2432, Prothocollum Cursoriarum per JU. Ac. Rev. Consistorium za okres od 2.08.1793 do końca 1797 r., s. 83. Informacja dla miejscowych szkół Dozorców po wsiach i miasteczkach.

21. L. Cehak, *Inwentarz (1800-1807)*, t. 2, cz. 1, s. 46

z kopalni, stąd zwracano się o pomoc do duchowieństwa. W kolejnym dokumencie z 1814 roku Franciszek I wyraził swoje ubolewanie z powodu widocznych przejawów upadku religijności i dobrych obyczajów robotników, za co obwiniał między innymi tych urzędników i przełożonych, którzy swoim zachowaniem się i postępowaniem dają zły przykład. Z powyższych względów nakazał wszystkim przełożonym, aby postępowali zgodnie z zasadami moralności oraz wezwał duchowieństwo do upominania i nauczania źle postępujących²². Przyczyną niezadowolenia władz austriackich były m.in. jakieś kradzieże soli. Dlatego też jeszcze w tym samym roku Kamera Nadworna dla Mennictwa i Górnictwa poleciła księżom, aby zwalczali przejawy nieuczciwości wśród pracowników²³. W 1832 roku wydany został nakaz, na mocy którego młodociani, tzw. pół-płatni górnicy (w wieku 15-20 lat), pod groźbą kary grzywny w wysokości jednej dniówki zarobku, a nawet wydalenia z pracy (za trzy nieobecności) zobowiązani byli do regularnego uczęszczania na naukę katechizmu, prowadzoną dla nich w niedziele w kościele parafialnym. W latach 50. i 60. nakaz ten nie był przestrzegany, na co wielokrotnie skarżył się proboszcz z Wieliczki, pomimo że nad wykonaniem tego obowiązku mieli czuwać przydzieleni dozorczy i urzędnicy kopalniani oraz powtórnego wydania zarządzenia w latach 1854 i 1860²⁴.

Administracja salin zwracała również uwagę na moralność dorosłych górników, często ingerując w ich prywatne życie. I tak np. w 1867 roku ujawniono, że jeden z pracowników kopalni (wozak kopalniany) żyje w nielegalnym związku („dzikiem małżeństwie”). Wówczas wezwano go do kancelarii i pod groźbą wyrzucenia z pracy wymuszono na nim protokolarne przyrzeczenie, iż zerwie znajomość z tą niewiastą. W przypadku niedotrzymania złożonego przyrzeczenia miał on być bezwzględnie wydalony ze służby rządowej²⁵.

Kreowanie uroczystości religijnych i państwowych w Wieliczce i Bochni. Austriacki patriotyzm państwowy

W procesie umacniania lojalności wobec rządzących ważną rolę miało organizowanie uroczystości religijnych, w tym mszy św. odprowadzanych w intencji wydarzeń i rocznic kojarzonych z pomyślnością państwa austriackiego. Jedną z uroczystości o charakterze państwowym było odprawienie w kościołach farnych w dniu 9 sierpnia 1778 r. z nakazu Józefa II nabożeństwa wojennego (Kriegs-

22. Tegoż, *Inwentarz (1809-1816)*, t. 2, cz. 2, s. 96

23. Tamże, s. 101

24. Tegoż, *Inwentarz z(1851-1867)*, t. 4, s. 46, 73, 195, 245

25. Tamże, s. 251

gebet) na uproszenie powodzenia orężowi austriackiemu. Na nabożeństwo to mieli „przybyć” obowiązkowo wszyscy urzędnicy²⁶. Nabożeństwa w podobnej intencji odprawiano również z nakazu kolejnych cesarzy. W dniu 20 sierpnia 1848 r., zgodnie z postanowieniem Ferdynanda I, urzędnicy, dozorczy i robotnicy wzięli udział w uroczystym nabożeństwie odprawionym z okazji zwycięskiego zakończenia wojny z Włochami o Lombardię i Wenecję²⁷. W dniu 11 maja 1856 r. górnicy wzięli udział w uroczystym nabożeństwie, które odprawiono w kościele parafialnym w Wieliczce z okazji szczęśliwego zakończenia wojny włoskiej i zawarcia pokoju²⁸.

Tylko nieliczne uroczystości miały bezpośredni związek z rozwojem kopalni soli. Administracja salinarna starała się wówczas nadać wymiar propagandowy przeprowadzonym inwestycjom. W 1861 roku uruchomiono w Wieliczce pierwszą maszynę parową, co stało się okazją do odprawienia mszy św. oraz uroczystego poświęcenia budynku maszyny parowej i bogato udekorowanego nadszybia na szybie Franciszka Józefa (dawniej Regis). W tym celu przygotowano: 12 wielkich chorągwi, 30 średnich chorągwi, 30 małych chorągiewek oraz 30 godeł górniczych. Przykładem podobnej uroczystości była msza św. koncelebrowana przez trzech księży w dniu 13 lipca 1861 r. odprawiona z okazji uruchomienia kolei salinarnej. Oprawę muzyczną uroczystości zapewnił udział chóru i orkiestry salinarnej²⁹.

Wśród innych obrzędów religijnych organizowanych z nakazu cesarza, w których mieli uczestniczyć wszyscy urzędnicy salinarni z Wieliczki i Bochni, należy wymienić trzydniowe nabożeństwo z procesją w dniach 12-14 maja 1817 r. celem uproszenia pomyślnych żniw³⁰, uroczyste nabożeństwo odprawione z powodu szczęśliwego ukończenia żniw w dniu 26 października 1817 r.³¹, konsekrację kościoła parafialnego w Wieliczce w 1825 roku (po odbudowie rozebranej w 1786 roku świątyni)³² oraz uroczystości Bożego Ciała, podczas których co najmniej od 1831 roku strzelano z moździerzy³³. Wezwanie całego grona urzędników do wzięcia udziału w uroczystości Bożego Ciała było ponawiane w kolejnych latach³⁴. Administracja salinarna bardzo dbała o odpowiednią oprawę procesji, czego przykładem jest scenariusz uroczystości z 1896 roku. W dniu Bożego Ciała

26. Tegoż, *Inwentarz (1772-1779)*, t. 1, cz. 1, s. 58.

27. Tegoż, *Inwentarz (1831-1850)*, t. 3, s. 179.

28. Tegoż, *Inwentarz (1851-1867)*, t. 4, s. 117, 126.

29. AMŻKW, M. Seykotta, Przewodnik po kopalni wielickiej, rkps sygn. 83, s. 32; E. Kalwajtys, *Kaplica św. Antoniego*, s. 92.

30. L. Cehak, *Inwentarz (1817-1830)*, t. 2, cz. 3, s. 11-12.

31. Tamże, s. 23-24.

32. Tamże, s. 124.

33. Tegoż, *Inwentarz (1831-1850)*, t. 3, s. 87.

34. Tegoż, *Inwentarz (1851-1867)*, t. 4, s. 206.

(w 1896 roku) w Wieliczce wszyscy górnicy w mundurach z chorągwią i orkiestrą górniczą zgromadzili się przed godz. 9 przed kościołem parafialnym. Cały zastęp górników w paradzie poprowadził nadzarządca, a sześć pojedynczych oddziałów dwaj zarządcy, miernik i trzej adiunkci w galowych mundurach. Pozostali urzędnicy z gór wschodnich i gór zachodnich, inżynierowie, marszandzi, zarząd, kasjerzy zgromadzili się przed godz. 9 w kancelarii górniczej, skąd gromadnie udali się do kościoła³⁵.

Do kalendarza świąt obchodzonych w Wieliczce i Bochni wpisano uroczystości z okazji urodzin cesarza, mszy pogrzebowych oraz imienin. Z biegiem lat scenariusz uroczystości był rozbudowywany. Uroczystości te miały upowszechnić przekonanie o wielkości i trwałości dynastii Habsburgów, zwłaszcza msze św. odprowadzane z okazji urodzin cesarza zawierały odpowiednie przesłanie oddziałujące na tłumnie zgromadzonych górników. W dniu 12 lutego 1811 r. wszyscy urzędnicy salinarni w Wieliczce i Bochni, zgodnie z pismem od Komisarza nadwornego, wzięli udział w nabożeństwie z okazji urodzin cesarza Franciszka I³⁶. W dniu 12 lutego 1828 r. w nabożeństwie w kościele z okazji urodzin cesarza, obok urzędników wzięli udział również górnicy³⁷. Od lat 50. szczególnie uroczystości obchodzono rocznice urodzin cesarza Franciszka Józefa. W dniu 18 sierpnia urzędnicy ubrani w uniformy zjawiali się na Zamku Żupnym, skąd o godz. 9 rano przechodzili na uroczyste nabożeństwo do kościoła parafialnego, na które zapraszał górników, za pośrednictwem Zarządu Salinarnego proboszcz parafii³⁸. W nabożeństwie odprowadzonym w kościele parafialnym, zgodnie z nakazem Dyrekcji Salin w Wieliczce, brali udział wszyscy bez wyjątku urzędnicy Zarządu Salinarnego i górnicy. Górnicy musieli przyjść w galowych uniformach, z chorągwią, uformowani w szeregi na czele z urzędnikami. Po zakończeniu nabożeństwa wszyscy górnicy defilowali pod kierownictwem swoich urzędników przed kierownikiem miejscowego starostwa jako reprezentantem rządu. W tym czasie na cześć cesarza oddawano 101 strzałów 25 moździerzami. W lipcu 1862 r., w tym celu salina dokupiła 10 moździerzy, ponieważ do tego czasu dysponowała 15 moździerzami³⁹. W latach 80. i 90. XIX wieku, każdego roku, na kilka dni przed planowaną uroczystością, proboszcz parafii w Wieliczce wysyłał Zarządowi Salinarnemu zaproszenie do wzięcia udziału w nabożeństwie⁴⁰. W podobny

35. AMŻKW, Akta salinarne, sygn. 2233, k. 52.

36. L. Cehak, *Inwentarz (1809-1816)*, t.2, cz. 2, s. 47.

37. Tegoż, *Inwentarz (1817-1830)*, t. 2, cz. 3, s. 56.

38. Tegoż, *Inwentarz (1851-1867)*, t. 4, s. 174.

39. Tamże, s. 227.

40. AMŻKW, Akta salinarne, sygn. 2233 k. 148, Pismo Urzędu Parafialnego w Wieliczce do c. k. Zarządu Salinarnego w Wieliczce z dnia 16 sierpnia 1883 r.; k. 170, Pismo Urzędu Parafialnego w Wieliczce do Zarządu Szkoły Żeńskiej w Wieliczce z dnia 16 sierpnia 1884 r.; k. 181,

sposób organizowano nabożeństwa każdego roku w dniu 4 października z okazji imienin Franciszka Józefa Cesarza Austrii⁴¹.

W latach 80. XIX wieku w kościele parafialnym w Wieliczce każdego roku odprawiano uroczyste nabożeństwa żałobne za spokój duszy członków rodziny Habsburgów: w rocznicę śmierci Franciszka I (zm. 2 marca 1835 r.); w rocznicę śmierci Marii Anny Sabaudzkiej, wdowy po Ferdynandzie Cesarzu Austrii (zm. 4 maja 1884 r.); w rocznicę śmierci Cesarza Ferdynanda I (zm. 29 czerwca 1875 r.); w rocznicę śmierci następcy tronu arcyksięcia Ferdynanda d' Este (zm. 5 listopada 1850 r.). Na nabożeństwach tych oprócz urzędników salinarnych byli obecni urzędnicy Starostwa w Wieliczce, którzy zgodnie z poleceniem starosty przychodzili w mundurach⁴².

Uroczystości religijno-patriotyczne. Polski patriotyzm narodowy

Aż do 1870 roku przy obsadzie ważniejszych stanowisk pomijano Polaków. W latach 70. XIX wieku polscy inżynierowie osiągnęli przewagę liczebną w gronie członków zarządu salinarnego w Wieliczce. Dzięki zatrudnieniu tych inżynierów była możliwa stopniowa polonizacja personelu kierowniczego, co skutkowało większym wsparciem dla przedsięwzięć patriotycznych⁴³.

Pismo Urzędu Parafialnego w Wieliczce do c. k. Zarządu Salinarnego w Wieliczce z dnia 16 sierpnia 1885 r.; k. 58, Przypomnienie urzędowe c. k. Zarządu Salinarnego w Wieliczce z dnia 14 sierpnia 1896 r.; k. 229, Pismo Urzędu Parafialnego w Wieliczce do c. k. Zarządu Salinarnego w Wieliczce z dnia 15 sierpnia 1888 r.; k. 58, Pismo Urzędu Parafialnego w Wieliczce do c. k. Dyrekcji Salin w Wieliczce z dnia 14 sierpnia 1892 r.; k. 22, Przypomnienie urzędowe Zarządu Salinarnego w Wieliczce z dnia 14, sierpnia 1896 r.

41. AMŻKW, Akta salinarne sygn. 2233, k. 152, Pismo Urzędu Parafialnego w Wieliczce do c. k. Zarządu Salinarnego w Wieliczce z dnia 3 października 1883 r. [ks. Z. Golian]; k. 171, Pismo Urzędu Parafialnego w Wieliczce do c. k. Zarządu Salinarnego w Wieliczce z dnia 3 października 1894 r.; k. 230, Pismo Urzędu Parafialnego w Wieliczce [ks. H. Skrzyński] do c. k. Zarządu Salinarnego w Wieliczce z dnia 1 października 1888r.
42. AMŻKW, Akta salinarne, sygn. 2233, k. 44, Pismo c. k. Starosty do Zarządu Salinarnego w Wieliczce z dnia 26 czerwca 1881r.; k. 147, Pismo Urzędu Parafialnego w Wieliczce do Zarządu Salinarnego w Wieliczce z dnia 27 czerwca 1883 r.; k. 169, Pismo ks. proboszcza Zygmunta Goliana z Urzędu Parafialnego w Wieliczce do c. k. Urzędu Salinarnego w Wieliczce z dnia 27 czerwca 1884 r.; k. 228, Pismo ks. H. Skrzyńskiego z Urzędu Parafialnego w Wieliczce do c. k. Zarządu Salinarnego w Wieliczce z dnia 23 czerwca 1888 r. ; k. 168, Pismo ks. proboszcza Zygmunta Goliana do c.k. Zarządu Salinarnego w Wieliczce z dnia 12 maja 1894 r.; k. 227, Pismo Urzędu Parafialnego w Wieliczce do c. k. Zarządu Salinarnego w Wieliczce z dnia 3 maja 1885r.; k. 167, Pismo Urzędu Parafialnego w Wieliczce [ks. Z. Golian proboszcz] do c. k. Zarządu Salinarnego w Wieliczce z dnia 27 lutego 1884 r.
43. Ł. Walczy, *Zarządzanie Salinami*, s. 64-67.

W 1883 roku w wielu miastach na terenie Galicji organizowano uroczystości związane z obchodami „200-lecia odsieczy Wiednia przez Jana III Sobieskiego Króla Polskiego”. Z tej okazji w dniu 9 września 1883 r. członkowie zarządu salin, odpowiadając na zaproszenie Burmistrza Wieliczki W. Kocha (z dn. 2 września) wzięli udział w uroczystym nabożeństwie odprawionym w kościele parafialnym w Wieliczce⁴⁴,

Z początkiem 1892 roku rozpoczął działalność Komitet uroczystego obchodu 600. rocznicy śmierci bł. Kunegundy w Starym Sączu, na czele z przewodniczącym ks. Jakubem Rozwadowskim. Pismem z dnia 6 kwietnia, przesłanym do saliny w Wieliczce, komitet ten zwrócił się z odezwą o wsparcie swojej inicjatywy przez członków stowarzyszeń górniczych w Wieliczce i Bochni. W treści odezwy nawiązano do zasług bł. Kingi dla Polski i cywilizacji zachodniej. Jednocześnie autorzy wskazywali na znaczenie uroczystości związanej z „królową legend narodu polskiego” dla współczesnych Polaków: „gdy naród polski po latach niewoli i duchowego upadku przychodzi do poznania sił swoich i ufny w lepszą przyszłość, nie wątpi w swoje odrodzenie, rocznica ta, z którą łączy się cały cykl obrazów naszego narodu, jego przeszłości, dni sławy, niepoślednie dla każdego Polaka musi mieć znaczenie”. Aby podołać zadaniu, Komitet postanowił zbierać dobrowolne datki „w całym kraju i dalszych dzielnicach Polski”, w tym także w ośrodkach górnictwa salinarnego. Komitet zaprosił górników z Wieliczki i Bochni do wzięcia czynnego udziału w planowanej uroczystości oraz wyraził nadzieję, że stowarzyszenia górników zechcą wypożyczyć na wystawę pamiątki związane z bł. Kingą z jej epoki. Jednocześnie zaznaczono, że pozostała część kwoty pozostałej po opłaceniu kosztów uroczystości zostanie przekazana na fundusz kanonizacyjny bł. Kingi⁴⁵. Dla uwiarygodnienia potrzeb finansowych komitet przesłał szkic programu uroczystości. Zgodnie z programem planowano udekorować kościoły i miejsca związane z życiem bł. Kingi w Starym Sączu i okolicach. Kolejnymi punktami programu były przedstawienia „w obrazach z życia” błogosławionej, organizacja wystawy pamiątek związanych z błogosławioną, wydanie drukiem broszury dla ludu na jej temat, wykonanie przeźroczy w różnych miejscach miasta, wmurowanie tablicy pamiątkowej w ostatnim dniu uroczystości⁴⁶. W dniu 24 kwietnia 1892 r. na posiedzeniu Wydziału Stowarzyszenia Kasy Brackiej przy Zarządzie Salinarnym w Wieliczce członkowie rady zarządzającej zapoznali się z prośbą Komitetu. Jak wynika z treści protokołu, uczestnicy zebrania z żalem

44. AMŻKW, sygn. 2233, k. 150, Pismo Burmistrza Wieliczki W. Kocha do Zarządu Salinarnego z dnia 2 września 1883 r.

45. AMŻKW, Sygn. 2485, k. 5-6v, Odezwa Komitetu organizacyjnego obchodu 600-letniej rocznicy śmierci Bł. Kunegundy w Starym Sączu z dn. 6 kwietnia 1892 r.

46. Tamże, k. 13, Szkic programu uroczystości 600-letniej rocznicy śmierci św. Kingi

musieli przyznać, że z powodu kłopotów finansowych mają trudności z zebraniem większej kwoty, co było wynikiem dużych kosztów utrzymania i „ciężarów”, jakie ponosili po wprowadzeniu kasy chorych. Z powyższych względów, nie mogąc zebrać tych środków drogą składkową, postanowili poświęcić kwotę, jaką mieli do dyspozycji w kasie brackiej, przeznaczoną „na inne nadzwyczajne wydatki”. Jednocześnie podkreślono, że przyczyną powyższych decyzji są czynniki ekonomiczne, a nie brak pamięci czynów bł. Kingi. „Jakkolwiek w szczególniejszej pamięci mają tutejsi robotnicy żywot świątobliwej patronki tutejszej saliny św. Kunegundy, która to pamięć przechodziła z pokolenia na pokolenie i zachowaną została i u nas: że opiekunka ta wśród powszechnej nędzy i ciężkich czasów jakie wówczas były dla Polskiej ziemi w ogóle i dla tutejszej miejscowości, przez najazdy wojenne, morowe powietrze, stała się matką nieszczęśliwych i była po przebytych klęskach kraju ponowną twórczynią tutejszych żup solnych”⁴⁷. W odpowiedzi na Odezwę przesłaną ze Starego Sącza, na posiedzeniu nadzwyczajnym Wydziału Stowarzyszenia Kasy Brackiej górników w Wieliczce zapadła uchwała, aby wypłacić na ręce Komitetu kwotę 25 złr. Na wypłacenie powyższej kwoty wyraziła zgodę Krajowa Dyrekcja Skarbu we Lwowie pismem do Zarządu Salinarnego w Wieliczce z dnia 16 maja 1892 r., z zaleceniem, aby przekazaną kwotę zaksięgować w rubryce „inne nadzwyczajne wydatki”⁴⁸. Protokół z posiedzenia nadzwyczajnego Wydziału Stowarzyszenia Kasy Brackiej górników z dnia 24 kwietnia został przekazany do Zarządu Salinarnego w Wieliczce, który w dniu 27 kwietnia zapoznał się z jego treścią i przesłał odpis Odezwy i protokołu do Zarządu Salinarnego w Bochni. Drugi odpis protokołu został przesłany do Dyrekcji Skarbu z prośbą o zatwierdzenie decyzji⁴⁹. W odpowiedzi na Odezwę Komitetu Zarząd Salinarny w Wieliczce pismem z dn. 25 maja stwierdził, że żadnych zabytków „dotyczących się do historii z czasów żywota bł. Kunegundy” Stowarzyszenie górników nie posiada, zaś górnicy jako korporacja nie mogą wziąć udziału w uroczystości z powodu ciężkich czasów i drożyzny, natomiast w dniu 24 lipca zamierzają oni urządzić nabożeństwo w miejscowym kościele parafialnym⁵⁰. Zarząd salinarny w Bochni

47. Tamże, k. 9-12, Protokół z posiedzenia nadzwyczajnego Wydziału Stowarzyszenia Kasy Brackiej przy c.k. Zarządzie Salinarnym w Wieliczce spisany w dniu 24 kwietnia 1892 r.

48. Tamże, k. 7-8,

49. Tamże, k. 14-18v, Pismo c. k. Zarządu Salinarnego w Wieliczce wraz odpisem Odezwy Komitetu uroczystego obchodu 600-letniej rocznicy śmierci bł. Kunegundy w Starym Sączu i odpisem protokołu nadzwyczajnego Zebrania Stowarzyszenia Kasy Brackiej w Wieliczce do c. k. Zarządu Salinarnego w Bochni. z dnia 27 kwietnia 1892 r.

50. Tamże, k. 7-8, Pismo c. k. Zarządu Salinarnego w Wieliczce wraz odpisem pisma c. k. Krajowej Dyrekcji Skarbu we Lwowie do c.k. Zarządu Salinarnego w Wieliczce (z d. 16 maja 1892) do Ks. Dziekana i proboszcza Jakóba (sic) Rozwadowskiego w Starym Sączu z dnia 25 maja 1892 r.

w odezwie do Zarządu salinarnego w Wieliczce z dnia 6 czerwca 1892 r. poinformował, że bocheński magistrat uchwalił przesłanie na ręce Komitetu w Starym Sączu z funduszu miejskiego kwoty 25 złr, i z funduszu górniczego św. Antoniego również 25 złr, dzięki czemu nie uszczuplono funduszy kasy brackiej. Ponadto Zarząd ten zaznaczył, że również w Bochni są planowane lokalne uroczystości 600-lecia śmierci patronki górników. W związku z tym postanowiono zebrać składki na wyremontowanie kaplicy św. Kunegundy zlokalizowanej w miejscowym kościele parafialnym. Z powodu spodziewanych kosztów planowanego przedsięwzięcia wykluczono możliwość jednoczesnego zbierania dodatkowych środków na rzecz Komitetu⁵¹.

Inicjatywy oddolne górników i ich praktyki religijne w kopalni

W dniu 20 grudnia 1807 r. reprezentanci całej załogi dozorców i robotników w Bochni (Ocipka, Jarachowski i Zamorski), w odpowiedzi na wcześniej złożoną petycję, uzyskali zgodę Zarządu Salin w Bochni na ufundowanie z dobrowolnych składek mszy św. odprawianej co kwartał w kopalni przez ks. wikarego Czekaja „na cześć Matki Boskiej Dziewicy Maryi”. Już 24 grudnia 1807 r. została odprawiona msza św. w kaplicy Passionis na gł. 150 m. przy Stopniach Regis⁵². O tym, jak ważne dla górników było to wydarzenie może świadczyć napis wykonany farbą olejną na drewnianej ścianie kaplicy poniżej polichromii z przedstawieniem Matki Bożej Bolesnej: „w Wilye Bożego Narodzenia R. 1807 dnia 23-go Grudnia było nabożeństwo”.

Począwszy od 1815 roku, z przerwą w latach 1825-1828, dzięki staraniom przewodniczącego Wydziału Kasy Brackiej w poszczególnych latach górnicy uzyskiwali pozwolenie administracji austriackiej na finansowanie ze środków zgromadzonych w Kasie Brackiej uroczystego nabożeństwa odprawianego w „dniu św. Kunegundy (24 lipca) patronki tutejszej kopalni”⁵³. Pozwolenie wydawano na każde nabożeństwo oddzielnie, stąd Administracja Salinarna pod pretekstem deficytów w Kasie Brackiej i szukając oszczędności, w latach 1825-1829 doprowadziła do czasowego zaprzestania uroczystego obchodu święta bł. Kingi (Kunigundafest)⁵⁴.

W 1847 roku Szychmajstrzy wszystkich 3 pól górniczych w Wieliczce podczas narady odbytej (w dniu 21 kwietnia) ze starszymi górnictwa występującymi

51. Tamże, k. 20, Odezwa Zarządu Salinarnego w Bochni do Zarządu salinarnego w Wieliczce z dnia 6 czerwca 1892 r.

52. L. Cehak, t. 2, cz.1, (1800-1807), s. 143.

53. Tegoż, t. 2, cz. 2, (1809-1816), s. 122; B. Konwerska, *Wielicka Kasa Bracka 1772-1914*, „SMDŻ”, t. XXVII (2011), s. 155.

54. Tegoż, t. 2, cz. 3, (1817-1830), s. 15, 76, 121.

w imieniu wszystkich robotników salinarnych, uzyskali zgodę na dobrowolną składkę płaconą co miesiąc przez wszystkich górników bez względu na kategorię służbową na fundusz muzyczny. Zgodnie z intencją wszystkich ofiarodawców „muzyka salinarna winna grać bezpłatnie na uroczystości górniczej w dniu św. Klemensa (patrona parafii wielickiej), św. Kingi (patronki górników salinarnych), przy uroczystych pochodach górniczych oraz na pogrzebach górników”⁵⁵.

Przed rozpoczęciem szycity górnicy zbierali się w jacie kopalnianej (nadszybiu), gdzie przed udaniem się do pracy wspólnie odmawiali modlitwy. W zależności od pory dnia tj. swojej zmiany odmawiali nabożeństwa poranne, południowe i wieczorne, w tym litanie do św. Barbary, śś. Aniołów Stróżów. Dopiero po odmówieniu modlitwy zjeżdżali do kopalni⁵⁶.

Górnik polski witał drugiego przez „Pomaga Bóg”⁵⁷.

Pomimo starań o możliwość uczestnictwa we mszach św. odprawianych w kościołach, górnicy nie zapomnieli o nabożeństwach odprawianych w kopalni, na które wprowadzono zakaz ok. 1787 roku. Dlatego też, kiedy 3 lipca 1817 r. w czwartek, cesarz Franciszek I zwiedził kopalnię w Wieliczce, urzędnicy kopalniani i robotnicy salinarni wystąpili z prośbą do Ogólnej Kamery Nadwornej w Wiedniu, aby dla upamiętnienia tego wydarzenia wyraziła zgodę na odprawianie raz w tygodniu w czwartek mszy św. w podziemnej kaplicy w kopalni. Sygnatariusze tej prośby nie znaleźli poparcia w Administracji Górniczej i Salinarnej w Wieliczce. Ostatecznie Ogólna Kamera Nadworna wyraziła zgodę, aby na pamiątkę zwiedzenia kopalni przez cesarza odprawiano w tej kaplicy tylko jedno nabożeństwo w roku, tj. 3 lipca⁵⁸.

W dniu 13 października 1851 r. cesarz Franciszek Józef I zwiedził kopalnię soli w Wieliczce, w związku z czym w 1852 roku górnicy uzyskali zgodę na odprawianie przez księdza drugiej w roku (oprócz 3 lipca) mszy św. w kaplicy w kopalni – 13 października na pamiątkę jego wizyty⁵⁹.

W dniu 26 lutego 1857 r. w kaplicy św. Antoniego (w kopalni) miała miejsce niecodzienna uroczystość, w ramach której odprawiono Mszę św. i poświęcono srebrną lampę pamiątkową ofiarowaną na pamiątkę tutejszemu Bractwu górniczemu przez c. k. szefa sekcyjnego w Ministerstwie Skarbu w Wiedniu Karola barona Scheuchenstuel Kawalera ces. austr. orderu żelaznej Korony II klasy, który w powyższy sposób postanowił upamiętnić swój pobyt w kopalni w 1856 roku⁶⁰.

55. Tegoż, t. 3, (1831-1850), s. 176.

56. H. Łabęcki, *O pobożności górników w Polsce*, „Alleluja: rocznik religijny”, Warszawa 1842, s.151.

57. Tamże, s. 150.

58. L. Cehak, t. 2, cz. 3, (1817-1830), s. 18-20.

59. Tegoż, t. 4, (1851-1867), s. 15.

60. Tamże, s. 134.

Zgodnie z intencją ofiarodawcy przesłana z Wiednia lampa miała być używana podczas nabożeństw odprawianych w podziemnej kaplicy solnej św. Antoniego. Po spisaniu protokołu z okazji uroczystego doręczenia tej kosztownej pamiątki do rąk starszych górnictwa lampę włożono do skrzyni Kasy Brackiej i przekazano w depozyt kasie dyrekcyjnej. Lampa miała być wydawana górnikom tylko na czas nabożeństw odprawianych w podziemnej kaplicy, poczym ponownie zwracana kasie do dalszego jej przechowania⁶¹. Przekazanie kosztownego prezentu górnikom przez wysokiego urzędnika z Wiednia niewątpliwie ociepliło wizerunek całej administracji austriackiej, jednak decyzja Dyrekcji salinarnej w Wielicdze z dnia 22 maja 1860 r. nie była miła dla górników. Wprowadzono, bowiem zakaz zjeżdżania kobietom, żonom górników do kopalni celem brania udziału w nabożeństwach i innych uroczystościach w kopalni. Swoją decyzję uzasadniono podejrzeniem o kradzieże soli dokonywane rzekomo przez żony górników przy okazji udziału w tych nabożeństwach⁶².

W latach 1858-1861 na prośbę przełożonych Kasy Brackiej, za zgodą barona Jana de Geramb, dyrektora salin w Wielicdze i Bochni (przełożonego Dyrekcji Górniczej, Salinarnej i Lasów w Wielicdze podlegającej Ministerstwu Skarbu w Wiedniu) w kopalni soli w Bochni została powiększona osiemnastowieczna kaplica bł. Kingi na I poziomie August (na gł. 217 m). W wyniku przeprowadzonych prac kaplica ta stała się największym obiektem sakralnym w bocheńskiej kopalni soli. Począwszy od 24 grudnia 1861 r. raz w roku na pasterkę sprawowano w niej msze św. Oprócz rozbudowy kaplicy bł. Kingi w XIX w. w kopani soli w Bochni zaistniały cztery nowe obiekty sakralne: kapliczka bł. Kingi w kom. Beista na poziomie V (spłonęła w 1875 roku, zachowana figurka); kaplica (wnęka) Męki Pańskiej na poziomie V (zachowane rzeźby), początek XIX wieku; kaplica (wnęka) św. Krzyża na poziomie VII (zachowana rzeźba), 1857 rok; kapliczka św. Krzyża na poziomie IX, 1867 rok.

Rozwój przestrzenny kopalni soli w Wielicdze przyczynił się do wzrostu zapotrzebowania górników na obiekty sakralne w pobliżu aktualnie prowadzonych robót. W latach 1773-1818 prawdopodobnie nie udało się górnikom stworzyć żadnego nowego miejsca kultu. Począwszy od 1819 roku można zanotować powstawianie 14 nowych obiektów sakralnych: kapliczek, kaplic lub relokację kaplic wraz z wyposażeniem z innych rejonów kopalni. Na podstawie zachowanych obiektów lub ich relikwów można zaprezentować następującą listę obiektów: kaplica św. Krzyża w komorze Piżmowa, przed 1819 rokiem (zachowana architektura); obraz w kom. Ksawer Dolny na poziomie II niższym, 1822 rok; kaplica św. Krzyża w poprzeczni Lipowiec I na poziomie II niższym (z soli, zachowana),

61. Tamże, s. 147-148.

62. Tamże, s. 195.

1829 rok; figura św. Jana Nepomucena na poziomie III (kom. Przykos), 1829 rok; obraz Chrystusa w kom. Maksymilian na poziomie II niższym, 1831 rok; obraz w kom. Lipowiec na poziomie II niższym, 1851 rok; kaplica św. Jana (z drewna, zachowana), przed 1859 rokiem; kaplica św. Krzyża na poziomie II wyższym (zachowana, na trasie turystycznej), po 1860 roku; kaplica b. n. w kom. Żralski na poziomie III (częściowo zachowana), przed 1864 rokiem; kaplica św. Krzyża w podłużni Geramb na poziomie III (z drewna, zachowana), 1866 rok; kaplica św. Krzyża w poprzeczni Lichtenfels na poziomie III/IV (z drewna, zachowana architektura), 2. poł. XIX wieku.; kaplica bł. Kingi na poziomie II wyższym (rzeźby z soli, dłuta górników-rzeźbiarzy: Józefa i Tomasza Markowskich(na trasie turystycznej), 1896 rok; kaplica św. Krzyża na podszybiu szybu Daniłowicz na poziomie III (zachowane rzeźby), przed 1917 rokiem; kaplica św. Krzyża na podszybiu szybu Daniłowicz na poziomie IV (zachowane wyposażenie), przełom wieków XIX/XX.

W latach 1772-1918 w kopalni soli w Wieliczce tylko w czterech kaplicach odprawiano cyklicznie mszę św. w dozwolonych przez administrację austriacką terminach. Były to dwa obiekty z okresu staropolskiego: kaplica św. Antoniego (1697 rok) i kaplica św. Krzyża (d. Passionis) w chodniku Gospoda (1724 rok) oraz dwie kaplice wykonane w XIX wieku – kaplica św. Jana (przed 1859 rokiem) i bł. Kingi (1896 rok). Kaplica św. Antoniego była najbardziej reprezentatywnym obiektem sakralnym w kopalni aż do 1896 roku, stąd w latach 1818-1896 w dniu 3 lipca odprawiano w niej uroczyste nabożeństwa na pamiątkę cesarza Franciszka I⁶³, ponadto w latach 1852-1896 dodano drugie nabożeństwo w dniu 13 października na pamiątkę wizyty Franciszka Józefa I. W pamięci współczesnych pozostał fakt odprawiania codziennie mszy św. w okresie staropolskim, co podkreślano w wielu popularnych publikacjach na temat Wieliczki⁶⁴. W kaplicy św. Krzyża po wieloletniej przerwie wznowiono odprawianie mszy św. raz w roku przed 1841 rokiem. Od 1859 roku przeniesiono odprawianie nabożeństwa na pasterkę do kaplicy św. Jana⁶⁵. Wyrazem wsparcia ze strony administracji i ambicji górników było zaprojektowanie i wykonanie kaplicy bł. Kingi, która stała się największym i najbardziej reprezentacyjnym obiektem w kopalni. Od

63. AMŻKW, Akta Salinarne, sygn. 2485, k. 55, Pismo Zarządu Salinarnego w Wieliczce do Urzędu Parafialnego w Wieliczce z dnia 2 lipca 1896 r.

64. H. Łabęcki, *Górnictwo w Polsce. Opis kopalnictwa i hutnictwa polskiego, pod względem technicznym, historyczno-statystycznym i prawnym*, t. I, Warszawa 1841, s. 173-174; F. Boczowski, *O Wieliczce pod względem historii naturalnej, dziejów i kąpieli*, Bochnia 1843, s. 10-11, J. K. Turski, *Przewodnik dla zwiedzających kopalnie Wieliczki*, Kraków 1868, s. 27, F. Piestrak, *Kilka słów o Wieliczce i jej kopalniach z ilustracjami Jana Czarneckiego*, Kraków 1903, s.17; AMŻKW, Protokoły Konsultacyjne, rkps sygn. 000070, s. 49.

65. AMŻKW, Protokoły Konsultacyjne (1885), rkps sygn. 57, t. 2, k. 32v.

1897 roku przeniesiono do tej kaplicy odprawianie wszystkich mszy św. tj. 3 lipca, 13 października, nabożeństwa żałobne, pasterkę i inne okolicznościowe⁶⁶. W poł. XIX wieku kultura duchowa górników i fundowane przez nich z pobożności kaplice były powodem do dumy całej załogi górniczej i urzędników salinarnych, czego egzemplifikacją może być wysłanie w 1900 roku na Światową Wystawę w Paryżu repliki ołtarza głównego kaplicy św. Antoniego wykonanej z soli przez Józefa Markowskiego⁶⁷.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

- ABMK Archiwum Diecezjalne w Tarnowie, sygn.2432, Prothocollum Cursoriarum per JU. Ac. Rev. Consistorium za okres od 2.08.1793 do końca 1797 r., s. 83. Informacja dla mieyscowych szkół Dozorców po wsiach i miasteczkach. Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Rewizja dolna żupy wielickiej, 25 X. 1680 r., Zbiór z Biblioteki Narodowej, rkps 16; Komisja w żupach wielickich i bocheńskich, 8X-20X.1699 r., Zbiór Popielów, rkps 298; Rewizja dolna żupy wielickiej, 19 IV 1733 r., Zbiór z Biblioteki Narodowej, rkps sygn. 27; Ordynacje żupne, 5VI.1735-29 X.1737 r., Dział XVIII, rkps nr 96; Rewizja dolna żupy bocheńskiej, 31 III.1737 r., Dział XVIII, rkps, nr 98.
- Archiwum Muzeum Żup Krakowskich w Wieliczce, Komisja i rewizja generalna żupy wielickiej, 15 VIII-10 IX 1647 r., rkps sygn.008; Komisja w żupach krakowskich, 26 XI 1658-31 III 1659 r., rkps sygn.009; *Inwentarz Archiwum Salinarnego za lata 1772-1867*, oprac. L. Cehak, t. 1-4, rkps sygn. 944/1/1 zb. sp., t. 1., cz. 1 (1772-1779); rkps sygn. 944/1/1 zb. sp., t. 1, cz. 2 (1780-1784); rkps sygn. 944/1/1 zb. sp., t. 1., cz. 3 (1785-1799); rkps 944/2/1 zb. sp., t. 2, cz.1. (1800-1807), rkps 944/2/2, zb. sp. t.2, cz. 2 (1809-1816); rkps 944/2/3, zb. sp., t. 2, cz. 3 (1817-1830); rkps 944/3, zb. sp., t. 3, (1831-1850); rkps 944/4, zb. sp., t. 4, (1851-1867); Teki Fischera, rkps nr sygn. 46, M. Seykotta, Przewodnik po kopalni wielickiej, rkps sygn. 83; Protokoły Konsultacyjne saliny wielickiej z lat 1772-1906, rkps sygn. 53-68; Akta salinarne, 1892, rkps sygn. 2484, 2485, 2488.

66. F. Piestrak, *Kilka słów*, s. 17; tenże, *Kopalnie soli w Wieliczce*, Lwów 1907, s. 15

67. AMŻKW, Akta Salinarne, sygn. 2488, k. 197, Nota S. Miszke z dnia 12 kwietnia 1899 r., tamże, sygn. 2485. k. 72, Pismo Zarządu Salinarnego z 6 lutego 1900 r., tamże, k. 73, Pismo E. Barączka do Nadzoru c. k. Straży Skarbowej z dnia 8 lutego 1900 r., K. Paluch-Staszkiel, *Kaplica bł. Kingi w kopalni Soli w Wieliczce*, „SMDŻ”, t. X (1981), s. 126-128.

- Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, Rewizja żup wielickich i bocheńskich, 30 VII-14 VIII. 1685 r., rkps 1022.
- Biblioteka Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, Komisja w żupach krakowskich, 23 II-11 VIII 1703 r., rkps sygn.75.
- Biblioteka w Kórniku, Komisja w żupach wielickich i bocheńskich ,1 VII-31 VII 1698 r., rkps sygn.841; Komisja w żupach krakowskich, komorach mazowieckich i składach wielkopolskich, 5 VII 1762-11 IV 1763 r., rkps sygn. 461.
- Biblioteka Naukowa Uniwersytetu Lwowskiego, Komisja w żupach wielickich i bocheńskich, 22 I-9 II 1669 r., rkps sygn.429 /III; Komisja w żupach wielickich i bocheńskich, 20 VI-4 VIII 1670 r., rkps sygn.429/III; Komisja w żupach wielickich i bocheńskich, IX 1672 r., rkps sygn.429 /III; Komisja w żupach krakowskich, 3 IV-14 IV 1674 r., rkps sygn. 429 /III; Komisja w żupach wielickich i bocheńskich, 30 VII-14 VIII 1685 r., rkps sygn. 430/III; Komisja w żupach wielickich i bocheńskich, 28 VI-1 VIII 1690r., rkps sygn. 430 /III; Komisja w żupach wielickich i bocheńskich, 23 II-11 VIII 1703 r., rkps sygn. 430/III; Komisja żup wielickiej i bocheńskiej, 31 XII 1709-24 IV 1710 r., rkps sygn. 430/III; Komisja *żup krakowskich*, I.1714 r., rkps sygn. 430/III; Komisja żup wielickich i bocheńskich, 10 VII-4 IX 1717 r., rkps sygn. 431/III; Komisja żup wielickich i bocheńskich, 6 II-25 III 1723 r., rkps sygn. 431/III; Komisja w żupach wielickich i bocheńskich, 11 IX 1724-26 V.1725 r., rkps. 432/III; Komisja w żupach wielickich i bocheńskich, 1 VII-29 IX 1730 r., rkps sygn. 432/III; Komisja w żupach Wieliczki i Bochni, 28 VII-6 VIII 1733 r., rkps sygn. 432/III; Komisja w żupach krakowskich, komorach mazowieckich i składach wielkopolskich, 5 VII 1762-11 IV 1763 r., rkps sygn. 433/III.
- Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, Rewizja dolna żupy wielickiej, 22 VI-4 VII 1693 r., rkps 402; Komisja w żupach krakowskich sub tempus interregni po śmierci Najjaśniejszego Króla JMci Jana III, 10 I-1 II 1697r., rkps sygn. 403.
- Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, Komisja w żupie wielickiej,1 V 1642 r., rkps sygn. 3608/II; Rewizja żupy wielickiej, 20 XII 1642 r., rkps sygn. 218/II; Rewizja gór wielickich,19 IX 1646 r., rkps sygn. 218/II; Komisja i rewizja generalna żup wielickich, 15 VIII-10 IX 1647 r., rkps sygn. 3608/II; Komisja i rewizja generalna żupy wielickiej, 9 IX 1648 r., rkps sygn. 3608/II; Komisja w żupach krakowskich, 20 I 1661 r., rkps sygn. 9526/II; Komisja w żupach wielickich i bocheńskich, 8 VIII 1661 r., rkps sygn. 6140/II; Komisja w żupach krakowskich, 3 VII 1674-16 III 1676, rkps sygn.211/II; Komisja w żupach krakowskich, 20 VI-1 VIII 1690 r., rkps sygn.9685/II, por BNUL; Komisja w żupie wielickiej, 8 XI 1698 r., rkps 9685/II; Komisja w żupach krakowskich, XI 1743 r., rkps sygn. 3395/III

Źródła drukowane

Instrukcje górnicze dla żup krakowskich z XVI-XVIII wieku, oprac. A. Keckowa, „Źródła do Dziejów Nauki i Techniki”, t. IV, Wrocław-Warszawa-Kraków 1963.

Opracowania

- Banach R., *Grób i relikwie bł. Kingi w ciągu dziejów*, „Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce”, t. XVIII (1994), s. 47-52.
- Boczkowski F., *O Wieliczce pod względem historii naturalnej dziejów i kąpieli*, Bochnia 1843.
- Charkot J., M. Skubisz, *Kaplice św. Krzyża w komorze Piżmowa i przy podłużni Geramb w kopalni wielickiej*, „Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce”, t. XXVI (2009), s. 65-92.
- Dobrowolska D., *Górnicy salinarni Wieliczki w latach 1880-1939. Studium historyczno-socjologiczne załogi robotniczej*, Wrocław, Warszawa, Kraków 1965.
- Dziwik K., *Saliny krakowskie w latach 1772-1918*, w: *Dzieje żup krakowskich*, Wieliczka 1988, s. 223-304.
- Janicka-Krzywda U., *Wierzenia górników wielickich*, „Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce”, t. XVIII (1979), s. 127-156.
- Kalwajtys E., *Kaplica pod wezwaniem św. Krzyża w komorze Lizak na poziomie I w Kopalni Soli w Wieliczce*, „Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce”, t. XXVII (2011), s. 269-299,
- Kalwajtys E., *Kaplica Św. Antoniego w kopalni soli w Wieliczce*, „Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce”, t. XIX (1996), s. 47-110.
- Kalwajtys E., *Kaplica Świętej Kunegundy w komorze Boczaniec*, „Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce”, t. XXIII (2003), s. 37-52.
- Kalwajtys E., *Świadectwa kultu świętej Kingi w górnictwie solnym*, „Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce”, t. XXI (2001), 257-272.
- Kanior M., *Kult bł. Kingi na Ziemi Krakowskiej w ciągu wieków*, „Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce”, t. XXI (2001), s. 239-255.
- Konwerska B., *Wielicka Kasa Bracka 1772-1914*, „Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce”, t. XXVII (2011), s. 145-187.
- Kowalski L., Fischer S., *Żywot bł. Kingi i dzieje jej kultu*, Tarnów 1992.
- Łabęcki H., *Górnictwo w Polsce. Opis kopalnictwa i hutnictwa polskiego*, t. 2, Warszawa 1843
- Łabęcki H., *O pobożności górników w Polsce*, „Alleluja”. Rocznik religijny, Warszawa 1842

- Paluch-Staszkiel K., *Kaplica bł. Kingi w kopalni Soli w Wieliczce*, „Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych”, t. X (1981), s. 103-151.
- Śladecki D., *Funkcje religijne kaplicy w bocheńskiej kopalni soli*, „Currenda”, nr 4-6: 1987, s. 207-215.
- Śladecki D., *Ikonaografia błogosławionej Kingi w sztuce na terenie diecezji tarnowskiej*, „Currenda”, nr 7-9: 1989, s. 377-385.
- Śladecki D., *Kaplica bł. Kingi w bocheńskiej kopalni soli*, „Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce”, t. XV (1989) s. 103-140.
- Śladecki D., *Podziemne miejsca kultu w tradycji bocheńskich górników*, „Rocznik Bocheński”, t. 5: 2001, s. 65-86.
- Śladecki D., *Z dziejów kaplic w bocheńskiej kopalni soli*, „Currenda”, nr 7-8: 1987, s. 360-377.
- Walczy Ł., *Kult bł. Kingi w małopolskich ośrodkach górnictwa solnego*, „Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce”, t. XVIII (1994), s. 27-36.
- Walczy Ł., *Przemiany organizacyjne oraz kadra urzędnicza w żupach krakowskich w początkowym okresie administracji austriackiej (1772-1809)*, „Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce” 1996, t. XIX (1996), s. 111-156.
- Walczy Ł., *Zarządzanie salinami krakowskimi w okresie zaboru austriackiego (1772-1918)*, „SNDŽS”, t. XXII (2002), s. 56-78.
- Windakiewicz E., *Kaplice w kopalni wielickiej*, „Życie Techniczne”, z. 5: 1938, s. 188-191.
- Wojciechowski T., *Zarys rozwoju przestrzennego kopalni bocheńskiej do 1772 roku*, „Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce”, t. X (1981), s. 45-101.
- Wojciechowski T., *Kościelne dzieje Bochni w czasach staropolskich*, Tuchów 2003.

Streszczenie

Po dokonaniu w 1772 r. zaboru części ziem polskich wraz ze znajdującymi się na tych terenach kopalniami soli w Wieliczce i Bochni administracja austriacka poprzez system zakazów i nakazów podjęła próbę ograniczenia praktyk religijnych tamtejszych górników. Narzucono święta jednoznacznie kojarzone z dynastią Habsburgów (dzień św. Józefa i św. Teresy), co miało umacniać lojalność górników wobec państwa austriackiego i rządzących. Do kalendarza świąt wpisano nabożeństwa z okazji urodzin cesarza i imienin oraz mszy pogrzebowych w rocznicę śmierci członków dynastii. Po przeszło 40-letnim zakazie odprawiania codziennych mszy św. w kaplicach salinarnych od 1818 r. odprawiano w kopalni jedno nabożeństwo w roku na pamiątkę wizyty cesarza Franciszka I, a od 1852 r. dwa nabożeństwa, w tym w rocznicę wizyty cesarza Franciszka Józefa I. Od 1815 r. ze składek zgromadzonych w Kasie Brackiej górnicy opłacali nabożeństwo od-

prawiane w dniu św. Kingi (24 lipca) w kościele parafialnym. W latach 1819-1917 górnicy tworzyli w kopalni nowe kaplice salinarne.

Słowa kluczowe: praktyki religijne górników, kopalnie soli w Wieliczce i Bochni, kaplice salinarne, św. Kinga.

RELIGIOUS WORSHIP OF MINERS IN WIELICZKA AND BOCHNIA IN THE CONTEXT OF VALUES PREFERRED UNDER THE TIMES OF AUSTRIAN ADMINISTRATION BETWEEN 1772-1918 (IN THE LIGHT OF SALINAR DOCUMENTS)

Summary

Austrian administration, after the annexation of some part of Poland in 1772 along with saline mines in Wieliczka and Bochnia situated on these territories, tried to limit and restrict religious worship of miners living there. It did it via a system of prohibition and commands. Only the festivals explicitly associated with the Habsburg dynasty (saint Joseph's Day, saint Theresa's Day) were imposed, which was to strengthen the loyalty of miners toward the Austrian nation and the governors. Church services celebrating birthday and name's day of the emperor together with funeral masses commemorating deaths of the members of the dynasty were added to the calendar of festivals. Since 1818, after over forty-year-prohibition of celebrating daily masses in salinar chapels, only one service was celebrated in a mine a year – in remembrance of the emperor Franz Joseph's visit, and since 1852 – two services, one of which as an anniversary of the same visit. Since 1815 miners paid – from the special miners' fund – for the service conducted on the day of saint Kinga of Poland (24 July) in a parish church. In 1819-1917 some new salinar chapels were established in the mines.

Key words: miners' religious worship, salinar mines in Wieliczka and Bochnia, salinar chapels, saint Kinga of Poland.